

УДК 343.8

Тимошук Ганна Олександрівна –

студентка 5 курсу 10 групи

Інституту прокуратури і кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Hanna O. Tymoshchuk –

a 5th year student of the 10th group

the Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute

Yaroslav Mudryi National Law University

(106 Pushkinska Street Kharkiv 61023 Ukraine)

Проблемні аспекти примусового годування засуджених в сучасних реаліях

Стаття присвячена аналізу наукових поглядів щодо визначення поняття примусового годування засуджених, проаналізовано проблемні питання регулювання примусового годування засуджених. Ключовим завданням держави є забезпечення прав засуджених, недопущення порушення їх людської гідності і створення гідних умов утримання таких осіб. Одним із пріоритетних напрямків реформування сучасної системи пенітенціарних установ має стати індивідуальний підхід до кожного засудженого з урахуванням характеру засудженого, прогнозування можливих варіантів його поведінки, що дозволить побудувати ідеальну стратегію швидкого виправлення засуджених.

Ключові слова: *примусове годування, законодавче регулювання, захист прав, виконання покарання, заборона катувань.*

Статья посвящена анализу научных взглядов относительно определения понятия принудительного кормления осужденных, проанализированы проблемные вопросы регулирования принудительного кормления осужденных. Ключевой задачей государства является обеспечение прав осужденных, недопущения нарушения их человеческого достоинства и создание достойных условий содержания таких лиц. Одним из приоритетных направлений реформирования современной системы пенитенциарных учреждений должен стать индивидуальный подход к каждому осужденному с учетом его характера, прогнозирования возможных вариантов его поведения, что позволит построить идеальную стратегию быстрого исправления осужденных.

Ключевые слова: *принудительное кормление, законодательное регулирование, защита прав, исполнения наказания, запрет пыток.*

H.O. Tymoshchuk Problematic Aspects of Forced Feeding of Convicts in Modern Realities

The article analyzes scientific views on the definition of the concept of forced feeding of convicts as well as the problems of legislative regulation of forced feeding of convicts. The issue of forced feeding of prisoners has become widespread in recent years. The key task of the state is to ensure the rights of individuals in conditions of detention, which would not infringe on its human dignity and do not predetermine suffering in view of the conditions of detention. There are the most violations of human rights in the correctional colonies, the largest number of mass acts of disobedience are held there too. We observe that in recent years such protests are more and more frequent. It should be emphasized that the coercive feeding procedure should not violate the standards defined by the European Court of Human Rights practice. However, when enforcing feeding on convicts, state authorities must comply with the criteria set by the ECHR in their decisions. In addition, it is necessary to reform and work with the personnel of penitentiary institutions. One of the priority tasks to be solved by the modern system of penitentiaries is an individual approach to each convict, taking into account the nature of the character, forecasting possible behavioral variants, which will enable to construct an ideal strategy for quick correction of the convicted person.

Keywords: *forced feeding, legislative regulation, protection of rights, execution of punishment, prohibition of torture.*

Постановка проблеми. Проблематика примусового годування засуджених набула значного поширення протягом останніх років. Лише за минулий 2018 рік було винесено 8 рішень про примусове годування засуджених. Проте існує потреба в теоретичній і практичній розробці примусового годування як способу впливу адміністрації на засуджених. На даний час ключовим завданням держави є забезпечення прав осіб умовами тримання, які б не посягали на її людську гідність та не зумовлювали страждання з огляду на умови тримання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у вивчення проблеми примусового годування засуджених зробили В. А. Бадира, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, А. П. Гель, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, А. В. Кирилюк, О. Г. Колб, В. О. Корчинський, О. В. Лисодєд, В. О. Меркулова, Л. П. Оника, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець та ін. Також цьому питанню приділяли увагу такі зарубіжні науковці як М. Г. Деткова, А. І. Зубкова, Ю. І. Калініна, С. І. Кузьміна, В. Д. Сисоєва, М. П. Стуровой, М. О. Тюгаєва, В. А. Уткіна та інші.

Невирішені раніше проблеми. При дослідженні примусового годування науковці не завжди достатньо приділяють увагу вивченню особистості засуджених, а також процесів та явищ, які відбуваються в установах виконання покарань, а концентрують свої зусилля переважно на кримінально-правових аспектах проблеми. Під час голодування засуджених можуть статися незворотні наслідки зі здоров'ям засуджених, а також під час того, коли людина виходить з голодування, коли вона продовжує нормальне життя, в неї потім все одно відбуваються такі шкідливі наслідки для здоров'я, які можуть призвести до летального фіналу.

Метою статті є окреслити проблемні питання примусового годування засуджених.

Виклад основного матеріалу. Цікаво, що перша письмова згадка про голод, як форму протесту, з'явилася, зокрема, в Рамаямі — це десь 400-750 років до нашої ери. Бхарата намагався змусити Раму повернутися, щоб управляти королівством, але той відмовлявся. Тоді Бхарата використав голодування, як останній аргумент, і досить швидко добився поставленої мети. Ця практика описується як

практика брахманів. І практика голодування, коли протестуючий голодує на порозі будинку винної сторони, наприклад, боржника з метою публічного заклик до справедливості, офіційно існувала в Індії до 1861 року.[2] На початку ХХ століття суфражистки називали примусове годування «формою згвалтування». Під час примусового годування через ніс або рот людині вставляють у стравохід спеціальні гумові трубки, якими надходить їжа. Іноді використовують розширювачі для рота. В Управлінні комісара ООН із прав людини таку практику прирівнюють до різновиду тортур і порушення міжнародного права. У 1975 році Всесвітня організація охорони здоров'я ухвалила Токійську декларацію, згідно з якою примусове годування в'язнів заборонено.

На сучасному етапі розвитку кримінально-виконавчого законодавства велику увагу приділяється питанням порядку та умов відбування всіх видів покарань. Особливо це стосується покарань, пов'язаних з позбавленням волі, оскільки вони найбільш стосуються різного виду обмежень засуджених. Останніми роками багато зроблено в цьому напрямку, внесено величезну кількість змін як до Кримінально-виконавчого кодексу України, так і до інших нормативних актів, що стосуються вказаних питань. Внесено багато змін до інструкцій стосовно відбування покарання у виді позбавлення волі, прийнято нові Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань; деякі нормативно правові акти взагалі втратили чинність. Наприклад, у 2013 році, з метою гуманізації порядку і умов виконання покарань, наказом Міністерства юстиції України було визнано такою, що втратила чинність, Інструкція про умови тримання і порядок примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі.

Відповідно до ст.116 Кримінально-виконавчого кодексу примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Відтепер примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється, а може бути застосовано лише на підставі рішення суду, прийнятого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад здоров'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю.[1]

Саме в виправних колоніях відбувається найбільше порушень прав людини, найбільша кількість масових актів непокори. Ми спостерігаємо, що останніми роками доволі частіше трапляються такі акції протесту. Це відбувається тому, що засуджені скаржаться на нелюдські умови, на погане поводження з боку персоналу, і, фактично, ми спостерігаємо за тим, що саме в виправних колоніях ця практика відбувається постійно.

Слід зазначити, що особи, які перебувають під вартою взагалі не мають права на протест, в будь-якій формі. Однією з форм протесту виступає саме голодування. Коли засуджені або особи, які знаходяться під вартою, не мають інших способів захисту, наприклад, звертаються в компетентні органи і не отримують належної реакції з боку посадовців і державних службовців. То вони вдаються до таких радикальних заходів, як самокалічення і голодування. От саме цей спосіб висловлення протесту він розповсюджений серед засуджених, і засуджені вдаються до нього у виняткових випадках. Але я хочу зазначити, що сам факт голодування — це є порушення режиму і, не зважаючи на те, в чому полягає вимога засудженого, що спонукало засудженого або ув'язненого до голодування, це вже вважається порушенням режиму, і ми спостерігаємо на практиці, що цей захід впливу, можна так сказати, на адміністрацію і спосіб висловлення протесту він потім може бути підставою до притягнення особи як до дисциплінарних стягнень, також і до кримінальних покарань.

Хочеться наголосити, що саме голодування є небезпечним для здоров'я. Коли людина голодує, наприклад, 2, 5, 10, 30 діб і більше, то відбуваються незворотні наслідки для організму. Що довше людина голодує, тим більший ризик зупинки серця чи ушкодження мозку через брак енергії чи вітамінів. Поступове вичерпання запасів відбувається на всіх системах. Голодування призводить до втрати здатності регулювати температуру тіла. Це відбувається наслідок зміни рівня гормонів щитоподібної залози. Тому під час голодного протесту люди наражаються на ризик переохолодження. Іншими наслідками є запаморочення, низький тиск, біль в животі, зневоднення, уповільнення серцебиття, низький рівень калію в крові, та ризик зупинки серця та

відмови інших органів. Вихід із голодування - також складний процес, що має відбуватися лише за кваліфікованої допомоги.

Зміст терміну «катування», визначеного в ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, то він не передбачає біль і страждання, що виникли внаслідок законних санкцій, є невід'ємними від цих санкцій чи викликаються ними випадково – це стосується й випадків примусового годування.

Стаття 3 Конвенції забороняє катування, нелюдське поводження чи покарання незалежно від поведінки потерпілого. Вона встановлює негативні та позитивні зобов'язання, яких має дотримуватися держава: 1. негативне зобов'язання — зобов'язання утримуватися від будь-яких дій стосовно катувань або поводження, забороненого статтею 3 Конвенції; 2. позитивне зобов'язання — зобов'язання вживати заходів для того, щоб гарантувати особам їхні права та захищати їх від забороненого поводження. Складним є питання, чи повинна держава примусово годувати в'язня, який оголосив голодування, щоб зберегти його життя. Визнавши, що таке годування не суперечитиме статті 3 Комісія зазначила, що за певних обставин згідно із статтею 2 держава зобов'язана вчинити певні позитивні дії, зокрема, у разі, коли особа перебуває на її утриманні (X v FRG # 10565/83, 7 EHRR 152 (1984)). Проте держава не несе відповідальності за бездіяльність, що обґрунтовується волею самої особи, яка здатна приймати рішення щодо свого життя.[7]

Порушенням ст. 3 Конвенції вважається не сам факт примусового годування, а спосіб, в який відбувається примусове годування.

Всесвітня медична асоціація в 1992 році випустила декларацію, в якій сказано, що ректальний метод примусового годування не повинен застосовуватися за жодних обставин. Також, у принципі 5 додатку до Принципів медичної етики, що стосуються ролі працівників охорони здоров'я, а особливо лікарів, у захисті засуджених чи затриманих осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, із цього приводу зазначено, що участь працівників охорони здоров'я, особливо лікарів,

у будь-якій процедурі гамівного характеру стосовно до засудженої чи затриманої особи є порушенням медичної етики, якщо тільки воно не продиктоване медичними критеріями як необхідне для охорони фізичного чи психічного здоров'я або безпеки самої засудженої чи затриманої особи.[3]

Слід наголосити, що порядок примусового годування не повинен порушувати стандарти, визначені практикою Європейського Суду з прав людини. Примусове годування, за загальним правилом не може вважатися нелюдським або таким принижуючим гідність поведінням, якщо воно обумовлене медичною необхідністю та спрямоване на врятування життя особи, що відмовляється вживати їжу. Тому держава в особі уповноважених органів має переконатися у наявності такої медичної необхідності та дотримуватися встановлених процесуальних гарантій при примусовому годуванні.

Ключовим в цьому питанні має бути визначення державою способу, в який особу піддано примусовому годуванню, який не має перевищувати стандарт мінімального рівня жорстокості встановленого у практиці Суду. Ці три критерії є усталеними при вирішенні аналогічних категорій справ. Так, у рішенні Чорап проти Молдови ЄСПЛ зазначив, що для встановлення відповідності примусового годування вимогам статті 3 Конвенції має бути встановлено:

1) Медична необхідність процедури примусового годування має бути належним чином встановлена;

2) Процедурні гарантії мають бути дотримані;

3) Спосіб здійснення процедури має не виходити за межі неминучого рівня суворості.[6]

Питання примусового годування було відображено у справі «Невмержицький проти України» (№ 54825/00). У період між 1997 і 2000 рр. Євген Невмержицький провів 2 роки і 10 місяців під вартою у попередньому ув'язненні. У слідчому ізоляторі він придбав різні шкірні захворювання, стан його здоров'я значно погіршився. Термін його утримання під вартою було продовжено 5 разів, клопотання про звільнення відхилялися, незважаючи на те, що максимальний термін утримання під вартою,

передбачений законом, минув. У період утримання під вартою Е. Невмержицький кілька разів оголошував голодування і піддавався примусовому годуванню.

ЄСПЛ встановив у цьому порушенні ст. 3. Такий захід, як примусове годування, не може вважатися таким, що принижує гідність, якщо воно необхідне для порятунку людського життя. Однак держава-відповідач довела, що примусове годування у випадку з громадянином Невмержицьким було викликано медичною необхідністю, і ЄСПЛ прийшов до висновку, що ця міра була довільною. Процесуальні гарантії щодо свідомої відмови заявника від їжі дотримані були. Більше того, використання при годуванні наручників і розширювача для рота, а також введення гумової трубки в стравохід були рівносильні тортурам. Є рішення Невмержицький проти України від 5 квітня 2005 року. Європейський суд тоді зазначив, що годування через стравохід можна сприймати як катування. Там зазначалося, що використання при годуванні наручників, розширювача для рота, введення гумової трубки в стравохід рівносильні тортурам, і держава не довела, що існували медичні покази до примусового годування. Це був довільний акт, процесуальні гарантії не були дотримані, коли особа свідомо відмовлялася приймати їжу, хоча влада виконала вимоги нормативно-правового акту, а раніше це дозволялося, але така поведінка з людиною все ж таки Європейським судом визнана була як катування, і він отримав матеріальне відшкодування 20 тисяч євро.[5]

Також відповідно до статті 24 Російського Федерального закону від 15 липня 1995 року «Про утримання під вартою підозрюваних, обвинувачених в скоєнні злочинів», застосовується примусове годування за висновком лікаря. Рішення суду в даному випадку не потрібне.

Слід зазначити, що низка міжнародних-правових актів передбачають примусове годування певних категорій осіб, у тому числі засуджених до позбавлення волі. Однією з них є Мальтійська декларація відносно осіб, які оголосили голодування, прийнята 43-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в 1991р.

Не можна не погодитись з думкою Джужі, який зазначає, що окремого права на голодування засуджені не мають.[4] Він зазначає, що це

безпосередньо впливає з ч.3 ст 63 Конституції України, де зазначено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду. Право на голодування не закріплене в КВК, оскільки це гарантія особистої безпеки засудженого, не заподіяння фізичного і психічного страждання шляхом застосування примусу персоналом установ виконання покарань. Безпека особи є ключовим завданням держави, а також недопущення катувань і приниження гідності як пріоритетні напрямки діяльності органів установ виконання покарань.

Для мене ключовим питанням є здатність голодування ув'язнених допомогти у виконанні їхніх вимог. Не можна сказати, що цей підхід однозначно гарантує результати. Все залежить від уваги, яку вона приверне, рівня підтримки і від того, як уряд, відповідальний за людину, що оголосила голодування, готовності на це реагувати. Іноді це ставить владу в незручне становище і так або інакше викликає реакцію ЗМІ.

До того ж не варто забувати, що перебування в місцях позбавлення волі дуже сильно відбивається на психіці людини. Наявність режиму, обмеження біологічних і духовних потреб, різка зміна стереотипу життя, переживання усе це може викликати безвихідь у психіці засудженого і призвести до протесту у формі голодування. Тому однією із пріоритетних задач, які має вирішувати сучасна система органів виконання покарань це індивідуальних підхід до кожного засудженого, урахування особливостей характеру, прогнозування

можливих варіантів поведінки, що нададуть змогу побудувати ідеальну стратегію швидкого виправлення засудженого.

Висновки. Людина має найвищу духовну і суспільну цінність. Завдання держави забезпечити права в тому числі засуджених, спрямовувати всі свої зусилля для створення гармонійних взаємовідносин між людьми на всіх рівнях відповідних комунікацій. Ми бачимо, що проблема примусового годування засуджених є досить актуальною і не до кінця вирішеною. Фактично відмовитися від примусового годування неможливо. Досить неоднозначним є питання, чи повинна держава примусово годувати в'язня, який оголосив голодування, щоб зберегти його життя. Звичайно, ми розуміємо, що на державу покладаються такі позитивні обов'язки. Проте при здійсненні примусового годування засуджених, державні органи мають дотримуватися критеріїв, які встановив ЄСПЛ у своїх рішеннях. Окрім того, необхідно проводити реформування і працювати з кадрами органів і установ виконання покарань, щоб вони були відкритими і чули ті проблеми, про які «кричать» засуджені. Тому ключовим для України є забезпечення реалізації гідних умов тримання, добробуту засуджених і захисту їх прав у разі порушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України Верховна Рада України : Закон від 11.07.2003 №1129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n863>.
2. Правова абетка – примусове годування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/articles/pravova-abetka-prymusove-hoduvannya-v-ukrajini/>.
3. Принципи медичної етики : прийняті резолюцією 37/194 Генеральної Асамблеї від 18 груд. 1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_285.
4. Джужа О. М. Кримінально-виконавче право України : підруч. / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред.д -ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
5. Невмержицький проти України // Права Людини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khp.org/index.php?id=1075312544>.

6. Дело «Чорап проти Молдови» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/5632373/5632373.htm>.

7. Методичні рекомендації для центральних органів виконавчої влади щодо застосування в законотворчій діяльності Конвенції про захист прав і основних свобод людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00>.

References:

1. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy Verkhovna Rada Ukrainy : Zakon vid 11.07.2003 №1129 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n863>.

2. Pravova abetka – prymusove hoduvannia v Ukraini [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://helsinki.org.ua/articles/pravova-abetka-prymusove-hoduvannya-v-ukrajini/>.

3. Pryntsy py medychnoi etyky : pryiniati rezoliutsiieiu 37/194 Heneralnoi Asamblei vid 18 hrud. 1982 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_285.

4. O. M. Dzhuzha, Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy : pidruch. / O. M. Dzhuzha, I. H. Bohatyrov, O. H. Kolb, V. V. Vasylevych ta in. ; za zah. red.d -ra yuryd. nauk, prof. O. M. Dzhuzhi. – K. : Atika, 2010. – 752 p.

5. Nevmerzhytskyi proty Ukrainy // Prava Liudyny v Ukraini [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://khp.org/index.php?id=1075312544>.

6. Delo “Chorap proty Moldovy” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.echr.ru/documents/doc/5632373/5632373.htm>.

7. Metodychni rekomendatsii dlia tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zastosuvannia v zakonotvorchii diialnosti Konventsii pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0040323-00>.